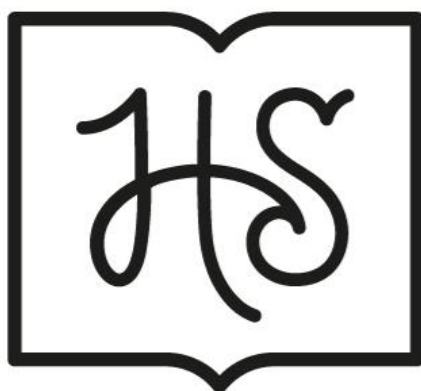

HISTORIA SCHOLASTICA

2/2017

Ročník / Volume 3

Praha / Prague 2017

Historia scholastica

Č. / No. 2/2017

Roč. / Vol. 3

Redakční rada / Editorial Board

Vedoucí redaktor / Editor-in-chief: doc. PhDr. Tomáš Kasper, Ph.D. (Technická univerzita v Liberci)

Zástupce vedoucího redaktora / Deputy Editor: PhDr. Markéta Pánková (Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského v Praze)

Prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc. (Univerzita Pardubice)

Prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc. (Univerzita Pardubice)

Doc. PhDr. Růžena Váňová, CSc. (Filosofická fakulta University Karlovy v Praze)

Doc. Mgr. Jaroslav Šebek, Ph.D. (Univerzita Karlova v Praze a Akademie věd ČR)

PhDr. Dana Kasperová, Ph.D. (Technická univerzita v Liberci)

Mgr. Magdaléna Šustová (Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského v Praze)

Mezinárodní redakční rada / International Editorial Board

Prof. PhDr. Jaroslav Pánek, DrSc., dr.h.c. (Historický ústav Akademie věd ČR)

Prof. Dr. Jürgen Oelkers (Emeritus Professor Universität Zürich)

Prof. Dr. András Németh (Eötvös Loránd Tudományegyetem Budapest)

Prof. Dr. Simonetta Polenghi, Ph.D. (Università Cattolica del Sacro Cuore Milano)

Prof. Dr. Andreas Hoffmann-Ocon (Pädagogische Hochschule Zürich)

Prof. Dr. Edvard Protner (Univerza v Mariboru)

Prof. Dr. Eva Matthes (Universität Augsburg)

Prof. Dr. Dr.h.c. Ehrenhard Skiera (Univ. Prof. a.D. Europa-Universität Flensburg)

Prof. PhDr. Blanka Kudláčová, Ph.D. (Trnavská univerzita v Trnavě)

Prof. Dr. Gerald Grimm (Universität Klagenfurt)

Prof. Andreas Fritsch (Deutsche Comenius Gesellschaft)

Dr. Marta Brunelli, Ph.D. (University of Macerata)

Výkonný redaktor / Executive Editor: Mgr. Karel Ouroda, Ph.D., Mgr. Lucie Krausová (Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského v Praze)

Vydavatel / Publisher:

Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského

Valdštejnská 20, 118 00 Praha 1, www.npmk.cz

IČ 61387169

ISSN 2336-680X

Časopis *Historia scholastica* vychází 2x ročně.

Toto číslo vyšlo 31. prosince 2017.

Časopis **Historia scholastica** je zařazen do mezinárodních vědeckých databází Ulrich's a EBSCO.

Obsah

ÚVODNÍK Tomáš KASPER Markéta PÁNKOVÁ Dana KASPEROVÁ	1
STUDIE: K antickým kořenům pojetí humanity (<i>Humanitas</i> před Komenským) Martin STEINER	3
Pojetí humanity v edukační koncepci J. A. Komenského jako příspěvek k lidské budoucnosti Jana PŘÍVRATSKÁ a Vladimír PŘÍVRATSKÝ	17
Vznik obchodní akademie v Kolíně a výstavba reprezentativní budovy Hana ŠLOUFOVÁ KUČEROVÁ	23
Polské školství regionu Těšínského Slezska v 19. a na počátku 20. století Lucie ZORMANOVÁ	42
Úsilie o zachovanie akademickej autonómie na Slovenskej univerzite v období Slovenskej republiky 1939–1945 Janka ŠTULRAJTEROVÁ	54
Výchovná činnosť saleziánok na Slovensku 1940–1990 Adriana SARKÖZYOVÁ	69
K významu sdílení osobní minulosti pro narativní identitu Magda NIŠPONSKÁ	79
VARIA: Vzpomínky Vojmíra Srdečného na studentské oběti nacismu	95
Pavel Kohn a jeho vzpomínky na vzdělávání v období protektorátu a v době poválečné	98
Svědectví holocaustu – vzpomínky Helgy Hoškové	102
Těžké roky v gulagu a návrat do vlasti. Vzpomínky Věry Sosnarové	106

Vzpomínky Jiřího Zajíce na činnost skautů a aktivity tzv. skryté církve v době normalizace	111
DISKUZE: Pedagogická knihovna J. A. Komenského Magda JUNKOVÁ	116
REPORT: 11. sjezd českých historiků. Profesní setkání historiček a historiků ČR, Olomouc, 13.–15. 9. 2017 Magdaléna ŠUSTOVÁ	128
Výstava „Jsem Jehuda Bacon. Holocaust a poválečná doba očima izraelského malíře českého původu“ v Národním pedagogickém muzeu a knihovně J. A. Komenského Lenka LAJSKOVÁ a kol.	130
„Toho už jsme někde viděli.“ Zpráva o jedné originální a úspěšné výstavě Karel RÝDL	132
RECENZE: Pieter J. Goedhart – Jan C. Henneman – Hans van der Linde: Comenius en Naarden: Historische schets van het Comenius Museum en Mausoleum in Naarden. Komenský a Naarden: Nástin historie vzniku Muzea a Mauzolea J. A. Komenského v Naardenu Magdaléna ŠUSTOVÁ	135
Jan Šimek: Historie školních budov: od tereziánských reforem po současnost Růžena VÁŇOVÁ	137

Úsilie o zachovanie akademickej autonómie na Slovenskej univerzite v období Slovenskej republiky 1939–1945

Janka ŠTULRAJTEROVÁ

ARTICLE INFO

Article history:

Received 4 August 2017

Accepted 10 November 2017

Available online 31
December 2017

Keywords:

The origin of the Slovak State (1939–45), the departure of Czech teachers from Comenius University, the Slovak University, academic autonomy

J. Štulrajterová

Univerzita Komenského
v Bratislave •

Filozofická fakulta •

Gondova 2, P. O. BOX
32

814 99 Bratislava •

Slovensko •

janka.stulrajterova@unib
a.sk

ABSTRACT

Efforts to preserve academic autonomy at the Slovak University in the Slovak Republic 1939–1945

The ambitions of autonomists to establish a sovereign Slovak State (also called the First Slovak Republic) were realized on March 14, 1939, when the Slovak society underwent multiple changes. One of such changes was a quantitative rise of higher educational institutions. The history of universities as influential cultural centers is always associated with the political and social history of nations, therefore in our text we have focused on a higher education, on establishing new colleges and universities, but mainly on the existence of the by-that-time only university within the Slovak territory, the Comenius University, particularly on its personnel changes, changes in the curriculum and on interferences with the academic autonomy. For example, its name was changed into Slovak University in Bratislava immediately after the rise of the Slovak State. The academical bodies put a lot of effort to keep a relative amount of academical freedom through out the whole period of the existence of the Slovak State and tried to keep their integrity and eliminate efforts of the state apparatus to infiltrate Nazi ideology onto the academic ground.

Úvod

Autonómne požiadavky Slovákov formulované ešte pred vznikom prvej Československej republiky (ČSR) v Clevelandskej a Pittsburskej dohode sa nenaplnili a slovenskí autonomistickí politici sa tejto svojej ambície ani počas dvadsaťročného trvania Československej republiky nevzdávali a vytrvalo odmietali existenciu a tvrdenia o jednom československom národe a československom jazyku. Náš príspevok má preto ambíciu rekonštruovať vývoj v rokoch 1939–1945 v kontexte dvoch základných diskusných rámcov súčasnej historiografie. Po prvé, vývoj slovenského vysokého školstva po roku 1939 nie je možné oddeliť od situácie pred spomenutým rokom. Trvanie 1. ČSR výrazne determinuje vznik školského systému a existenciu Univerzity Komenského na Slovensku, preto jej v úvode venujeme značný priestor. A po druhé, tento vývoj je potrebné čítať v širších súvislostiach vývoja vedy a vysokého školstva v podmienkach neslobodného štátu. Je preto

potrebné reflektovať aj práce zaoberajúce sa daným problémom, ktoré analyzujú politické pozadie rokov 1939–1945.

Vstupom Hitlera na medzinárodnú politickú scénu a jeho ambíciou zlikvidovať Československo vzrastalo v republike napätie a v 30. rokoch zosilneli aj aktivity a snahy autonomistov. Obdobie od októbra 1938 do marca 1939 predstavuje síce krátke obdobie, no z hľadiska krízy československej štátnosti obdobie mimoriadne dôležité. V spoločnosti bola aktuálna diskusia o zmysle vzniku ČSR v roku 1918 a v kontexte politických udalostí nahrávala zámerom nacistického Nemecka, ale aj slovenských autonomistov. Naplno sa prejavilo ambivalentné postavenie slovenského národa v ČSR. Keď sa rozšíril výklad pojmu „československého národa“ z politickej oblasti aj na oblasť národnú, vyvolal v slovenskom táboře nesúhlasné reakcie. Tzv. slovenská otázka, resp. otázka česko-slovenských vzťahov sa stala jedným z kardinálnych bodov československej vnútornej politiky (Arpáš, 2005, s. 8). Problémy republiky aj dramatické politické zmeny v roku 1938 v Európe využili ľudáci v presadzovaní svojich zámerov. Po mníchovskej konferencii sa usilovali podniknúť kroky, ktoré by garantovali Slovensko aj bez ohľadu na Československo a zvolali zasadnutie výkonného výboru strany do Žiliny, aby rozhodli o budúcnosti Slovenska. Požiadavku autonómie Slovenska predstaviteľia Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSĽS) predniesli 5.–6. októbra 1938 v Žiline a pražská vláda ju prijala 7. októbra 1938 a vymenovala krajinskú autonómnu vládu na čele s Jozefom Tisom. Ako uvádza ARPÁŠ (2015, s. 11), už zo spôsobu, akým HSĽS dosiahla svoj cieľ – politickú autonómiu, bolo možné predvídať budúci vývoj slovenských politických pomerov a ambíciu stať sa jedinou vládnuou stranou na Slovensku.

Pomerne pokojné roky prvej Československej republiky v demokratickom duchu vystriedalo od 14. marca 1939 šesťročné obdobie samostatného Slovenského štátu, ktoré determinovali udalosti druhej svetovej vojny. Jedinou povolenou politickou stranou sa stala vyššie spomenutá Hlinkova slovenská ľudová strana. Demokratická ústava, zákony, nariadenia a prax sa postupne likvidovali a základnými atribútmi politiky sa stal jej kresťanský a národný charakter. Pri preberaní moci HSĽS realizovala personálne zmeny najmä v radoch ideologických a politických protivníkov a tým budovala základy autoritatívneho režimu (Kázmerová, 2015, s. 106).

Obdobie Slovenskej republiky bolo časom hospodárskeho oživenia vo všetkých sférach života. Oživenie spôsobila nielen vojnová konjunktúra, ale aj šikovná hospodárska politika slovenskej vlády. Počiatočné vyhliadky po vzniku štátu neboli optimistické, no hospodársky vývoj, keďže bol podriadený záujmom Nemecka, pozitívne prekvapil (Jašek, 2015, s. 21).

V rokoch 1938–1941 zaznamenal slovenský školský systém zmeny, ktoré boli podmienené politickými cieľmi režimu Slovenského štátu. Ministerstvo školstva a národnej osvety (MŠaNO) bolo zainteresované na legislatívnom riešení činnosti školských inštitúcií a vyčlenenie väčšieho množstva peňazí na školstvo ako na obranu svedčilo o definovaní priorít vlády. Došlo k revízii kníh, z knižníc boli vyradené knihy písané po česky a knihy šíriace myšlienky čechoslovakizmu, ktoré nevyhovovali kresťansko-národnému duchu.

Preverených bolo okolo 800 kníh a tak niektorým knižniciam ostalo len 8–10 titulov (Neupauer, 2005, s. 75, 82). Zmeny reprezentovali školské reformy všetkých typov a stupňov škôl. V kontexte nášho príspevku sa sústredíme len na vysoké školstvo a konkrétne univerzitu v Bratislave.

Od roku 1941 až dokonca druhej svetovej vojny sa v školskom systéme Slovenského štátu neuskutočnili výraznejšie zmeny, na čo mala vplyv vojnová situácia. V roku 1945 sa územie Slovenska stalo priamym miestom bojov a vyučovací proces sa dal zabezpečiť len veľmi ťažko.

Vysoké školstvo na Slovensku

V období prvej Československej republiky sa počet slovenských vysokých škôl obmedzoval len na *Univerzitu Komenského v Bratislave*. V Prahe existovala staroslávna Karlova univerzita s bohatou tradíciou a veľkým kvalitným učiteľským zborom. Okrem toho vysokoškolské štúdium zabezpečovala nemecká univerzita v Prahe, univerzita v Brne, technické štúdium prebiehalo na technikách v Prahe i Brne, kým štúdium techniky na Slovensku absentovalo. Tieto skutočnosti spôsobovali, že Univerzita Komenského nemohla konkurovať týmto vysokým školám a vo verejnosti to vyvolávalo akýsi pocit provincionalizmu a druhoradosti. Prvých dvadsať rokov existencie republiky prinieslo rad problémov, ktoré sa ťahali počas celého obdobia a stali sa predmetom politických konfrontácií centralistov a autonomistov. Jedným z problémov boli aj financie a nedobudovanosť fakúlt a posluchárni, personálne zabezpečenie niektorých odborov a absencia prírodovedeckej fakulty.

Vznik a kvantitatívny nárast vysokých škôl na Slovensku, po vyhlásení samostatnosti, súvisel s nutnosťou, ktorú vyvolala situácia po rozpade Československa a zatvorení vysokých škôl v Čechách. Štát využil aj svoje postavenie, aby sa realizovali objektívne potreby slovenskej kultúry a hospodárstva a vznik nových vysokých škôl prijímala verejnosť pozitívne (Štulajterová, 2015, s. 122–140).

Univerzita Komenského

Zákon, ktorým sa zriadila Československá štátna univerzita v Bratislave (Zákon č. 375/1919 Zb. z. a n.), neskoršie premenovaná na Univerzitu Komenského (Vládne nariadenie vlády ČSR č. 595/1919 Zb. z. a n.), stanovil zriadenie univerzity so štyrmi fakultami: právnickou, lekárskou, filozofickou a prírodovedeckou. Lekárska fakulta začala svoju činnosť hneď v roku 1919, právnická a filozofická v školskom roku 1921/22, ale prírodovedecká fakulta zostala kodifikovaná iba zákonom, úsilie oživiť literu zákona a uviesť do života kompletnú univerzitu aj s jej štvrtou fakultou sa podarilo až o 20 rokov neskôr. Mimo rámca univerzity existovala ešte katolícka a evanjelická bohoslovecká fakulta.

Keď Národné zhromaždenie 27. júna 1919 prijalo zákon o zriadení Československej štátnej univerzity, slovenskí politici prejavili na parlamentnej pôde radosť a iniciatívu, ale bez pomoci českých univerzitných osobností ju nebolo možné prakticky realizovať. Prvých desať rokov existencie univerzity vykryštalizovalo celý rad problémov, ktoré bolo potrebné riešiť.

Priestorové nedostatky, nedostatok budov, posluchární, internátov pre študentov, ale aj nedobudovanosť fakúlt a úplná absencia prírodovedeckej fakulty, to všetko ovplyvnilo život univerzity a sťažovalo jej prácu. Ani päť slovenských ministrov školstva medzivojnovnej republiky (V. Šrobár, I. Markovič, I. Dérer, M. Hodža, A. Štefánek) nevedelo presadiť naplnenie litery zákona. Bratislavská univerzita mala najmenej poslucháčov zo všetkých československých univerzít a nedokázala konkurovať českým vysokým školám aj z dôvodu najnižších finančných nákladov zo strany štátu.

Ak finančné prostriedky boli jedným zo závažných problémov, druhým nemenej vážnym problémom, ktorý ovplyvnil život univerzity, bola národnostná a jazyková otázka. Nakoľko prví pedagógovia pochádzali z českého univerzitného prostredia, aj prvé profesúry obsadzovali Česi. Títo zohrali nesporne významnú úlohu pri vzniku a rozvoji slovenskej vedy a výchove novej slovenskej vysokoškolsky vzdelanej generácie. Keďže sa podľa zákona o univerzite mali prednášky konať buď v českom, alebo slovenskom jazyku, pre autonomistov sa táto požiadavka postupne stala kľúčovou a podali niekoľko interpelácií, v ktorých žiadali, aby sa vyučovalo po slovensky. Tieto požiadavky nakoniec vyústili do demonštrácií slovenského autonomistického študentstva v roku 1937 známych pod heslom „*na Slovensku po slovensky*“ (Bartl, 1998, s. 326). Jazyk prednášok bol vonkajším, no ako sa ukázalo mimoriadne dôležitým znakom. Zdanlivo čisto akademické problémy ako nedobudovanosť fakúlt, zloženie učiteľského zboru, obsah i jazyková forma prednášok sa stali predmetom vytĺkania politického kapitálu medzi centralistami a autonomistami. Oveľa významnejším ukazovateľom bola atmosféra, ktorú okolo seba vytvárali niektorí profesori. Väčšina členov profesorských zborov fakúlt nebola politicky angažovaná a apoliticky sa snažila vplývať aj na svojich študentov. Medzi profesormi lekárskej fakulty, vzhľadom na predmet ich odborného záujmu, nepociťovali česko-slovenský antagonizmus. Oveľa výraznejší bol medzi profesormi právnickej a filozofickej fakulty, ktorí svojou publikačnou činnosťou a prednáškami podporovali ideu čechoslovakizmu a vedome zaznávali existenciu slovenského národa, jeho históriu, jazyk a vedeckými metódami sa snažili zdôvodniť čechoslovakistické názory T. G. Masaryka, E. Beneša, I. Dére, V. Šrobára a iných. Medzi týchto profesorov patrili napr. literárny historik Albert Pražák, historik Václav Chaloupecký, právnik Zdeněk Peška, sociológ Anton Štefánek a i. (Dolan a Bartl, 1966, s. 5). Profesor Hynek v Ročenke Univerzity Komenského uvádza, že poslanci opozičnej HSLS sa netajili averziou voči univerzite, že je česká a načo je Slovákom česká univerzita (Bartl, 2014, s. 63).

Z doterajšej literatúry je všeobecne známy fakt, že v priebehu 20 rokov existencie Československej republiky nedošlo k výraznejšiemu poslovenčeniu univerzity čo do počtu inaugurovaných profesorov a habilitovaných docentov. V akademickom roku 1938/39 bolo na celej univerzite 14 profesorov Slovákov, 55 Čechov a 3 profesori inej národnosti (ruskí emigranti), pričom najviac profesorov slovenského pôvodu bolo na lekárskej fakulte (v pomere 8 ku 25 Čechom), čo bolo okrem tolerantnosti profesorského zboru isto spôsobené apolitickosťou tohto vedného odboru. Iné pomery vládli na právnickej a filozofickej fakulte,

kde pôsobili najväčší stúpenci idey čechoslovakizmu, nielen českého, ale aj slovenského pôvodu. Na začiatku zimného semestra 1938/39 z celkového počtu 11 akademických funkcionárov nebol ani jeden Slovák (Dolan a Bartl, 1966, s. 6–9).

I keď viacerí Slováci boli v období predmníchovskej republiky habilitovaní, ich profesionálny postup nepokračoval tak, ako by si predstavovali.¹ Tak napríklad na filozofickej fakulte bolo v roku 1921 zo 14 riadnych profesorov okrem M. Hodžu, ktorého členstvo bolo iba formálne, iba 1 Slovák, zo 7 mimoriadnych profesorov boli iba 2 Slováci a z 15 súkromných docentov boli 5 Slováci, ale len jeden bol poverený suplovaním prednášok. Medzi 14 lektormi boli 3 Slováci a celkovo z 53 učiteľských síl bolo 24,5 % Slovákov (Paulínyová, 1969, s. 300). Fakulta nemala možnosť prijímať ďalších pracovníkov a odbory, na ktoré sa Slováci habilitovali, boli obsadené. Podobná situácia bola aj na právnickej fakulte. Do akademického roku 1936/37 bol riadnym profesorom slovenského pôvodu iba Augustín Ráth. V nasledujúcom školskom roku bol za profesora menovaný Vladimír Fajnor. Z asistentov sa prvý habilitoval Imrich Karvaš, ktorý sa v roku 1934/35 stal mimoriadnym profesorom. Asistenti Ľudovít Knappek, Štefan Luby, Karol Rebro a Jozef Fundárek sa habilitovali v dobe predmníchovskej republiky, ale profesormi sa stali až po vzniku Slovenského štátu (Vietor, 1969, s. 229–231).

Odchod českých pedagógov

Najvýraznejšie zmeny na univerzite nastali koncom roku 1938. Obdobie autonómie bolo na univerzite charakterizované najmä v organizačnej oblasti chaosom nakoľko existovalo dvojstranné riadenie z Prahy i autonómnej vlády na Slovensku. Akademickí funkcionári a českí profesori žili v obavách až do rozhodnutia vlády Slovenskej krajiny z 19. 12. 1938, na základe ktorého bola zo služieb Slovenskej krajiny prepustená väčšina českých profesorov, docentov, asistentov a administratívnych pracovníkov.

K 31. decembru 1938 „*boli daní k dispozícii*“ ústrednej vlády v Prahe profesori,² ktorí „*nemali kladný pomer k slovenským záležitostiam a hatili vývoj slovenskej národnej kultúry*“.³

¹Na filozofickej fakulte sa v roku 1927/28 habilitoval historik Daniel Rapant, roku 1933 bol menovaný mimoriadnym profesorom, ale riadnym profesorom sa stal až v období Slovenského štátu. Pavel Bujnák bol v roku 1931 menovaný riadnym profesorom reči a literatúry maďarskej, ale po dvoch rokoch zomrel. Roku 1936 sa stal mimoriadnym profesorom Ján Stanislav. Branislav Varsík a Alexander Húčšava boli počas prvej republiky habilitovaní za docentov, všetci traja sa riadnymi profesormi stali až za Slovenského štátu. Anton Štefánek sa stal bezplatným profesorom sociológie v roku 1937, ale po vzniku Slovenskej republiky sa stal riadnym profesorom, hoci bol známym odporcom režimu. Tiež Juraj Čechetka získal profesúru až po vzniku Slovenskej republiky, hoci sa habilitoval v roku 1937. PAULÍNIOVÁ, E. Vznik a vývin Filozofickej fakulty v rokoch 1921–1945. In: *Päťdesiat rokov Univerzity Komenského*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1969, s. 297–300.

²Išlo o týchto profesorov: V. Bušek, C. Čechrák, R. Horna, Z. Peška, R. Rauscher, B. Tomsa z právnickej fakulty; profesori: J. Buchtala, Z. Frankerberger, K. Koch, J. Lukeš, I. Mačela, M. Mikula, M. Netoušek, B. Polák, V. Teissler, P. Záviška, súkromní docenti: F. Dreyschuch, S. Krákora, H. Krsek, J. Vávra, asistent Hloucal z lekárskej fakulty. Do penzie boli z lekárskej fakulty daní profesori S. Ružička, F. Prokop, A. Spilka a A. Mach. Z filozofickej fakulty boli daní k dispozícii profesori: J. Borovička, V. Chaloupecký, V. Klecanda, J. Král, J. Ludvikovský, F. Ryšánek, J. Tvrдый, J. Uher, V. Vážny, O. Vočadlo a na trvalý odpočinok odišiel profesor D. Vorel. DOLAN, O. a J. BARTL. Bratislavská univerzita v rokoch 1938–1945. In: *Historica*. Roč. XVII, 1966, s. 8.

³*Slovenská pravda* zo 14. 10. 1938, roč. 20, č. 231, s. 1.

Niektorí českí pedagógovia boli dočasne ponechaní v službách Slovenského štátu. Univerzita ich ponechanie zdôvodňovala tým, že sú nenahraditeľní a že niet za nich vhodných kandidátov. Dekrét o ponechaní v službách univerzity sa musel každoročne obnovovať lebo títo profesori boli v postavení zmluvných a mimoriadnych profesorov. Koncom roku 1939 boli na univerzite ešte viacerí českí profesori a docenti, ale postupne sa ich počet zmenšoval.⁴

Z postu rektora bol uvoľnený prof. MUDr. Jan Lukeš a úrad rektora prebral 31. januára 1939 dekan lekárskej fakulty prof. MUDR. Alojz Chura, kategoricky však odmietol prijať túto funkciu, preto do konca akademického roka 1938/39 bol iba poverený vedením rektorského úradu. Na zasadnutí 1. 12. 1938 sa prof. Lukeš vyjadril o pomeroch, aké sa vyvinuli na univerzite, a že v tejto veci kontaktoval ministra školstva Bukovského i predsedu vlády gen. Syrového listom, z ktorého vyberáme: „*Domine Magnifice, obraciam sa na Vás s prosbou, aby ste odo mňa prijali informáciu o pomeroch na našej univerzite, ktorá bola ťažko postihnutá novými politickými udalosťami, aby som snád' tak doplnil obraz o nás, ktorí sme boli poslaní na Slovensko, aneb sme sem išli dobrovolne v dobe, kedy sa zde naozaj nedostávalo síl, ktoré by mohli zastávať akékoľvek úrady [...]* Príčiny, prečo sa nás zbavujú, sú u všetkých rovnaké a je pochopiteľné, že tak jednajú, chtiac mať veškerú moc a výchovu vo svojich rukách [...] najväčšou ich chybou je hájenie jednoty československého národa [...], ale nesmieme zabudnúť že idea československej jednoty bola vodítkom nielen bývalých československých vlád, ale aj takmer celého českého a z veľkej časti slovenského národa [...] Mňa, ktorého otec pred 15 rokmi varoval, aby som na Slovensko nechodil, bolo už v prvých rokoch tuná zrejmé, že musí dojsť k rozluke, ale nikdy som neočakával takej zmeny v názoroch ľudí, ktorí sa k jednote obidvoch národov hlásili. Snád' krutejšie sú ešte postihnutí tí, ktorých domov zostal v cudzine, ale nám sa stalo Slovensko po vyhánaní Čechov zo Slovenska prostredím, kde sa cítíme ako v dome brata, ktorý sa nám stal nepriateľom.“⁵ Z listu rektora prof. Lukeša možno ak iste vycítiť dusnú atmosféru, ktorá na univerzite v tom čase vládla.

Slovenská univerzita

Po vzniku Slovenskej republiky v marci 1939 pokusy o pripútanie univerzity k novému štátu zosilnili. Nariadením Slovenskej krajiny č. 41/1939 Zb. z. zo dňa 14. februára 1939 o zmene názvu vedenie univerzity, na podnet predsedu autonómnej vlády, zmenilo názov Univerzity Komenského na *Slovenskú univerzitu* v Bratislave. Prezident Tiso chcel, aby sa táto otázka riešila vopred, aby sa potom mohla upraviť zákonom. Tento neutrálny názov zvolil preto, aby sa neskôr vyhlo prípadným sporom, po ktorom významnom slovenskom politikovi sa má univerzita pomenovať, uvažovalo sa o pomenovaní univerzity po Ľudovítovi Štúrovi. Na zasadnutí Akademického senátu 26. januára 1939, ktorý tento návrh prijal, vystúpil

⁴V školskom roku 1941/42 pôsobili na univerzite títo českí profesori a docenti: K. Kizlik, A. Ráliš, V. Budil na právnickej fakulte, F. Skutil, supľujúci profesori V. Buben, E. Dostál na filozofickej fakulte, A. Galla, J. Babor, S. Kostlivý, J. Sumbal na lekárskej fakulte, F. Nábělek, J. Hromádka na prírodovedeckej fakulte a niektorí ďalší asistenti. DOLAN, O. a J. BARTL. Bratislavská univerzita v rokoch 1938–1945. In: *Historica*. Roč. XVII, 1966, s. 15.

⁵Archív UK, fond RUK, č. j. 757/38-39, ZAS 1. 12. 1938, s. 7–8.

s výhradami len profesor A. Štefánek s poukázaním na to, že názov Slovenská univerzita existuje v Slovinsku.⁶

Ďalšou z ciest na dosiahnutie pripútania univerzity k štátu bol výber vhodného kandidáta na post rektora. Medzitým celková politická atmosféra, demonštrácie a ovácie bratislavských ľudáckych študentov ešte na jeseň 1938 viedli k tomu, že za rektora bol v akademickom roku 1939/40 zvolený prof. JUDr. Vojtech Tuka. Študenti ho v bratislavských uliciach oslavovali s výkrikmi „Nech žije rektor Tuka“.⁷ Slávnostne inštalovaný do funkcie bol 14. januára 1940. V dejinách univerzít to bol kuriózný stav, že rektor univerzity bol zároveň ministrom vnútra a predsedom vlády, čo naznačuje snahy vládnucej strany zviazať univerzitu so záujmami vládnej garnitúry. Inštalácia prvého rektora Slovenskej univerzity bola plánovaná na začiatok roku 1940 a mala sa odohrať s veľkou pompou. Tuka určil, aby na jeho inštaláciu boli pozvaní zástupcovia univerzít celého sveta, všetci nositelia Nobelovej ceny a výnimoční vedci a profesori univerzít, slávnostné bohoslužby celebroidal pápežský nuncius, oslavy mali byť nafilmované a pri oslavách mala spolupracovať v plnej miere aj Hlinkova garda. Ani vojnové pomery nebránili Tukovi v zorganizovaní takejto veľkolepej oslavy a poukazovali na jeho neskromnosť a namyslenosť. Mali svetu ukázať univerzitu a Slovensko v novom „samostatnom“ Slovenskom štáte.⁸

Osnova univerzitného zákona

Právne legalizovať postavenie univerzity v novom politickom systéme bolo úlohou nového univerzitného zákona. Zákon sa začal pripravovať krátko po vzniku Slovenského štátu a platnosť nadobudol roku 1940, kedy ho schválil snem (Zákon č. 168/1940 Sl. z o Slovenskej univerzite). Pred prijatím zákona prebiehali na pôde univerzity diskusie a na stránkach zasadnutí Akademického senátu možno badať názorové rozpory a politickú situáciu, kedy sa väčšina učiteľov postavila s výhradami k novému politickému systému a k jeho uplatňovaniu na akademickej pôde. Účel, ktorí sledovali tvorcovia zákona, spočíval nielen v tom, aby sa právne zakotvili nové pomery, ale aby sa manifestačne deklaroval rozchod s ideami prvej republiky a s Univerzitou Komenského. Dôvodová správa k osnove zákona sa v úvode opierala o niekoľko storočnú tradíciu Académie Istropolitany a chcela poukázať na starobylosť univerzitnej tradície v Bratislave a mala zvýšiť vážnosť Slovenskej univerzity medzi starobylými európskymi univerzitami. Oficiálny latinský názov *Universitatis Slovaca Istropolitana* používaný aj na univerzitných insígniách mal i formálne zvýrazniť príklon k stredovekým tradíciám. Najviac emócií v návrhu nového zákona prinieslo zrušenie voliteľnosti rektora a ostatných akademických funkcionárov. Zákon stanovil, že títo funkcionári budú menovaní prezidentom republiky na dobu dvoch rokov. V dôvodovej správe sa uvádza, že: „*netreba mať obavy, že by prezident republiky na čelo univerzity postavil osobu nespôsobilú pre túto funkciu alebo nemajúcu dôveru prevažnej čiastky univerzity.*“⁹ V značne

⁶Archív UK, fond RUK, ZAS 1938/39 II., s. 4–6.

⁷*Slovák* zo 7. 12. 1938, roč. 20, č. 279, s. 1.

⁸Archív UK, fond RUK, č. j. 1903/39-40, ZAS zo dňa 27. 11. 1939, s. 3–11.

⁹Archív UK, fond RUK, č. j. 320/39-40, Dôvodová správa k osnove zákona o SU.

totalitnom tóne však zo správy vyznieva, že: „*strnulá zásada obsadzovania rektorského úradu voľbou podľa tradičného spôsobu [...] musí ustúpiť požiadavke vhodnosti a spoľahlivosti.*“¹⁰ Na tieto argumenty reagovala lekárska a filozofická fakulta, každá z iného stanoviska. Lekárska fakulta žiadala upraviť funkčné obdobie na jeden rok, aby teoreticky mohol každý profesor aspoň raz v živote dosiahnuť akademickú hodnosť. Filozofická fakulta vo svojich pripomienkach k osnove univerzitného zákona prijala úplne záporné stanovisko, a preto nemalo byť absolútne vzaté do úvahy. Profesorský zbor kategoricky odmietol čestné tituly pre prezidenta „*rector magnificentissimus*“ a pre ministra školstva „*supremus cancellarius*“, ktorými sa malo nadviazať na tradíciu stredovekých univerzít, ako nevyhovujúce z jazykového hľadiska. Ďalej žiadal zaručiť slobodu vedeckého bádania a učenia a celkovo sa k osnove staval skepticky. Najviac sa osnova napádala v paragrafe o menovaní akademických funkcionárov. Osnova zákona menovanie rektora a dekanov zdôvodňovala tým, že na čele univerzity musí stáť osoba vhodná pre štát z politického hľadiska, spoľahlivá a organizačne schopná, čo nie je zaručené pri systéme voľby. Rektor Vojtech Tuka, osobne prítomný na rokovaní o osnove zákona, zdôrazňoval, „*že doba si vyžaduje rešpektovanie autority a že k autoritatívnemu systému smeruje celý štát*“.¹¹ Profesorský zbor filozofickej fakulty sa na mimoriadnej schôdzi odvolával, že „*volebnosť akademických funkcionárov je starobylá výsada univerzít, ktorá od počiatku 13. storočia prežila i najrozličnejšie politické zmeny, a preto by neposlúžilo slovenskému štátu, keby pristúpil k takémuto zásahu do organizácie univerzity*“.¹² Osnova zákona sa neodvážila o priamu likvidáciu akademickej autonómie, ale z celkového stanoviska vládnych kruhov možno cítiť, že bola akýmsi trpeným prežitkom minulosti. Zákon priznával univerzite charakter verejnoprávnej korporácie, ktorej je ponechaná príslušná časť verejnej správy, právo vydávať štatúty, udeľovať akademické hodnosti, tituly a habilitovať súkromných docentov, no univerzita napriek svojmu autonómnemu postaveniu musí rešpektovať systém platných právnych predpisov a noriem, preto nie je od štátu úplne nezávislá. Samotný zákon bol koncipovaný oveľa stručnejšie ako osnova zákona. Dôvodová správa a lakonickosť niektorých formulácií v zákone zamlčala rozpory a nejednotnosť, ktoré sa prejavili v jeho prípravnej fáze. Možno však konštatovať, že nový univerzitný zákon podstatnejšie, okrem zavedenia systému menovania akademických funkcionárov a profesorov a vonkajších prejavov a foriem, ako boli pozdrav „Na stráž“ a zavedenia dvojramenných krížov do posluchární a úradných miestností, nenarušil chod univerzity. V platnosti ostali právne ustanovenia zo staršieho obdobia a ani zásahy zo strany štátnej moci nevedeli hlbšie narušiť organizáciu a vnútorný život univerzity. Tá sa svoj rezervovaný postoj k politickým zmenám snažila skryť za univerzitnú autonómiu, obranu jej výsad a marila prenikavejšiu infiltráciu vládnej ideológie.

Boj o autonómiu univerzity bol len jedným z väčšieho komplexu problémov a poukazoval, že univerzita nebola jednoliata a povolný organizmus, ktorý bezvýhradne slúžil režimu (Dolan a Bartl, 1966, s. 14). V tejto súvislosti je ešte potrebné spomenúť fakt, že ministri školstva

¹⁰Tamže, §7.

¹¹Archív UK, fond RUK, č. j. 320/39-40, ZAS, 27. 11. 1939, s. 29.

¹²Tamže.

M. Černák a J. Sivák hájili v polemikách s J. Tisom či V. Tukom záujmy o autonómne postavenie univerzity. Vyjadrili odmietavé názory k zásadám menovania profesorov i k zmene habilitačného poriadku. Odmietli rušiť, či obmedzovať univerzitnú autonómiu poukazujúc na škody, ktoré vzniknú dosadením „menej schopných ľudí“.¹³ Snaha vládnej politickej strany čo najrýchlejšie slovakizovať univerzitu a obsadiť miesta takými ľuďmi, ktorí by vyhovovali novému režimu bez ohľadu na ich vedecké a pedagogické schopnosti, vyvíjala tlak na ministerstvo školstva, aby zrušilo systém habilitácií o učiteľské miesta a zaviedlo systém jednoduchého vymenovania. Minister školstva Matúš Černák zaujal proti týmto tendenciám negatívne stanovisko a nepovolil zmenu habilitačného poriadku, aby zásahmi tohto typu neutrpela úroveň univerzitného štúdia. Aj jeho nástupca Jozef Sivák pokračoval v tejto línii a veľakrát sa dostával s vedúcimi činiteľmi strany do konfliktu. Trval na požiadavke, aby sa zhora nezasahovalo do činnosti profesorských zborov (Tamže, s. 15). Tento postoj nevyhovoval HSĽS. Ďurčanského časopis mladej slovenskej generácie – *Nástup* – hneď po uprázdnení českých profesorských miest útočil na nerozhodnosť úradov pri obsadzovaní miest osobami bez habilitácií a žiadal radikálne kroky. Profesorské zbory a vedenie univerzity zastávali požiadavku habilitácií a museli čeliť náporu nedočkavcov, ktorí chceli využiť nedostatok učiteľských síl na uprázdnené miesta.

Nedostatok učiteľov

Ďalšou otázkou, ktorá sa vynorila hneď na začiatku autonómie, po prepustení väčšiny českých profesorov a zamestnancov, bol nedostatok učiteľských síl. Odchodom takého veľkého počtu pedagogického zboru, profesorov, ktorí boli väčšinou riaditeľmi ústavov, kliník a seminárov, nastala patová situácia. Z dôvodu nedostatku kvalifikovaných síl ostali niektoré miesta na čas neobsadené. Na lekárskej fakulte sa prišlo k provizórnemu riešeniu, že jeden profesor viedol dva ústavy, prípadne boli do funkcií ustanovení dočasní vedúci. Spolupráca medzi slovenskými a českými profesormi sa na jednotlivých fakultách nenaštrbila, skôr naopak. Nedostatok učiteľských síl bol čiastočne odstránený ustanovením nových profesorov a docentov, vo väčšine prípadov však išlo o osoby, s ktorými sa rátalo ešte pred rokom 1938 a mali náležitú vedeckú a pedagogickú kvalifikáciu. Zmena režimu a uprázdnené miesta po českých učiteľoch ich menovanie len urýchlilo. Napriek doplňovaniu profesorských zborov si univerzita musela vypomôcť suplentami. Niektoré menšie odbory boli obmedzené alebo úplne zrušené. Napr. na filozofickej fakulte sa prestali prednášať dejiny hudby, estetika, národopis a dejiny umenia, značne utrpela anglistika, klasická filológia a iné odbory (Paulínyiová, 1969, s. 317).

Do profesorských zborov fakúlt sa napriek úsiliu dostali aj niektorí významní exponenti a ideológovia režimu. Na právnickej fakulte prednášali prof. Tuka, dr. Rajec viedol seminár

¹³Napr. na dôvernej porade predsedníctva HSĽS v prezidentskom paláci 3. marca 1943 vznikla ostrá výmena názorov medzi dr. Tisom a ministrom Sivákom. Tiso kritizoval postoj vysokoškolských profesorov k režimu a bol za radikálne opatrenia proti niektorým osobám na filozofickej fakulte. Na námietky ministra Siváka, že sa profesorov nemôže len tak ľahko zbaviť lebo sú riadne habilitovaní a ustanovení, niektorí už samotným prezidentom Tisom, tento podráždenie reagoval slovami: „...ako som ich menoval, tak sa ich aj zbavím“. DOLAN, O. a J. BARTL. Bratislavská univerzita v rokoch 1938–1945. In: *Historica*. Roč. XVII, 1966, s. 17.

právnej filozofie a seminár medzinárodného práva viedol minister dr. Ferdinand Ďurčanský. Na lekárskej fakulte pôsobil ako profesor dr. A. Šubík, známy pod poetickým pseudonymom A. Žarnov.¹⁴

Ďalší spor, ktorý medzi vládou a univerzitou vznikol, bol spor o menovanie univerzitných profesorov. Podľa zákonných úprav z čias Československej republiky návrhy na menovanie profesora podávali profesorské zbory jednotlivých fakúlt a tým im bola daná značná právomoc aj autorita pri posudzovaní uchádzačov o tieto miesta. Za kandidáta profesúry sa musela vysloviť väčšina profesorského zboru, najmenej však dve pätiny všetkých členov. Až vtedy prezident vykonal menovanie. Snahou vládnych činiteľov bolo úplné odstránenie tejto zásady, pretože minoritné vótum 2/5 hlasov vyžadovalo návrh a aspoň čiastočný súhlas zo strany profesorského zboru. Svedčilo o určitej autonómii univerzity. Konečné stanovisko univerzitného zákona bolo v zmysle, že sa stanovilo iba minoritné vótum, bez udania, aký počet hlasov sa vyžaduje, čo v praxi znamenalo, že prezident mohol vymenovať za profesora aj takého kandidáta, ktorý mal len jediný kladný hlas od členov profesorského zboru. Napriek tomuto okliešteniu nedochádzalo k takým prípadom, že by protežant vládnej strany získal akademickú hodnosť bez náležitého posúdenia profesorským zborom. Napr. kandidatúru na docenta popredného ideológa ľudákov Štefana Polakoviča, profesorský zbor filozofickej fakulty dvakrát odmietol, podobne odmietol i habilitačné práce exponentov režimu Žatku-Bora, S. Mečiara, H. Barteka, J. Cincíka (Dolan a Bartl, 1966, s. 17–19).

Boj o právo navrhovať univerzitných profesorov trval až do januára 1945 a skončil v neprospech univerzity. Po vypuknutí SNP boli vo vláde vymenené osoby, ktoré svojim umierneným postojom poškodili záujmy štátu a HSLS. Namiesto Jozefa Siváka bol za ministra školstva vymenovaný Aladár Kočiš a nič tak nestálo v ceste zmene univerzitného zákona, ktorý mal otvoriť cestu k profesúram verným prívržencom strany. Reakcia vedenia univerzity na tento zákon bola odvážna. Akademický senát, ktorý vedel o prípravných prácach na zákonnom opatrení, sa uzniesol, že v prípade prijatia spomenutého zákona demonštratívne odstúpi. Na zasadnutí Akademického senátu 6. februára 1945 oznámil rektor univerzity prof. Valentín, že je to útok na autonómiu univerzity a „*sú si vedomý svojej zodpovednosti pred budúcimi generáciami, rezignuje. Vyzýva prítomných, aby hlasovali či sú s ním solidárni*“. Členovia Akademického senátu vyslovili plnú podporu návrhu rektora a tiež sa vzdali svojich funkcií a rozhodnutie o rezignácii zaslali ministerstvu školstva.¹⁵

Krátko po zverejnení nového zákona menoval prezident dr. Jozef Tiso nových profesorov univerzity. Univerzita si aspoň čiastočne udržala a uhájila svoje práva a okrem niektorých výnimiek (Tuka, Ďurčanský, Rajec) nebola príliš narušená politickými profesúrami.

Čo sa týka fakúlt, tak na lekárskej fakulte ostala väčšina pracovísk v takej podobe, ako vznikali a rozvíjali sa počas existencie prvej ČSR. Vymenili sa prednostovia kliník, keďže museli odísť českí profesori, ale chýbajúcich profesorov nahradili habilitovaní docenti. Najviac profesorov českého pôvodu zostalo na lekárskej fakulte čo bolo spôsobené, ako sme

¹⁴Archív UK, fond RUK, Seznam osôb a ústavov, soznam prednášok, 1939–44.

¹⁵Archív UK, fond RUK, č. j. 716/44-45, ZAS 6. 2. 1945, s. 7–8.

už vyššie naznačili, apolitickosťou vedného odboru a zaiste aj väčšou mierou tolerancie profesorského zboru. Právnická fakulta, ako politicko-ideologické pracovisko, bola asi najvýraznejším nástrojom štátnej administratívy a oficiálnych predstaviteľov Slovenskej republiky. Vedecká práca profesorského zboru v porovnaní s predchádzajúcim obdobím kvantitatívne i kvalitatívne poklesla. Príčiny boli rôzne, hoci publikačné možnosti sa nezhoršili. Tá časť učiteľského zboru, ktorá sa nechcela konfrontovať s režimom, publikovala málo alebo vydávala monografie, učebné pomôcky a komentáre písane veľmi odborne. Okrem publikačnej činnosti niektorých exponovaných členov ako Ďurčanský alebo Rajec bola väčšina publikácií písaná na platforme apolitickosti vedy. Profesorský zbor čelil kritike, že od roku 1939 bolo vydaných málo vedeckých prác a študenti používajú staré české učebnice.

Viditeľné však bolo úsilie fakulty o udržiavanie vnútorného autonómneho života školy proti neprijateľným zásahom vládnych miest, napr. v prípade vylúčenia žien zo štúdia. V roku 1944 vrcholil na fakulte kryštalizačný proces, kedy sa niektorí učitelia mentálne približovali k protinemeckej línii a tento postoj učiteľov determinoval aj výchovno-vzdelávací proces (Vietor, 1969, s. 232–233).

Filozofickú fakultu postihol odchod českých profesorov asi najviac. Udržať rozsah a zároveň kvalitu výučby nebolo najmä v prvých rokoch Slovenského štátu ľahké. Odchodom českých učiteľov utrpel celý rad odborov, ktoré sa na fakulte celkom dobre etablovali. Na niektorých odboroch musela fakulta siahnuť k provizórnemu riešeniu suplovania prednášok a cvičení učiteľmi iných odborov. Vo vedeckej oblasti nadväzovala fakulta na niektoré tradície vytvorené už v časoch prvej Československej republiky a obdobie šiestich rokov trvania Slovenskej republiky bolo aj vzhľadom na všeobecnú situáciu príliš krátke na to, aby sa implementovali nové tendencie. Profesorom ostávala ďaleko menej času na vedeckú prácu nakoľko nedostatočné personálne obsadenie mnohých odborov kládlo oveľa väčšie časové nároky na pedagogickú činnosť tých, ktorí na fakulte pôsobili (Paulínyiová, 1969, s. 313–321).

Významnú zložku pri štúdiu tejto problematiky tvorí študentstvo, ktoré prechádzalo výraznými zmenami v oblasti politickej aj ideovej orientácie. Od vzniku univerzity bolo evidovaných 47 študentských spolkov rôzneho zamerania. Čiastočne sme v úvode spomenuli ich aktivity za používanie slovenského jazyka pri prednáškach či velebenie rektora Tuku. Snaha vedúcich predstaviteľov vysokoškolskej mládeže sympatizujúca s ľudáckym režimom chcela získať čo možno najväčší počet vysokoškolákov a vytvoriť jedinú stavovskú, politickú a nábožensko-národnú organizáciu vysokoškolákov. Konečná forma ústrednej organizácie bola stanovená zákonom č. 78 Sl. z. zo dňa 6. mája 1942, podľa ktorého boli poslucháči povinní zorganizovať sa do *Združenia vysokoškolského študentstva*. Študenti nemeckej národnosti boli organizovaní v organizácii Deutsche Studentschaft.¹⁶ Najaktívnejšiu zložku medzi študentskými organizáciami dovtedy tvorilo Ústredie slovenského katolíckeho školstva a Hlinkova akademická garda.

¹⁶*Päť rokov slovenského školstva 1939–1943*. Bratislava: Štátne nakladateľstvo, 1944, s. 298.

Otvoreným problémom, ako sme už vyššie naznačili, bolo aj štúdium žien na univerzite. Pripravovali sa aj opatrenia na úseku vysokoškolského vzdelávania žien s cieľom obmedziť ich štúdium na vysokej škole. V lete roku 1941 sa organizovala anketa o štúdiu žien na Slovenskej univerzite. Pripravil sa aj návrh vládneho nariadenia o dočasnej úprave štúdia žien na Slovenskej univerzite.¹⁷ Podľa tohto návrhu by mohol študovať od školského roku 1941/1942 na Slovenskej univerzite len obmedzený počet poslucháčok, a to len na lekárskej fakulte 50, na filozofickej fakulte 30 a na prírodovedeckej fakulte 15 poslucháčok. Zo štúdia práv sa mali ženy vylúčiť úplne. Cieľom tohto vládneho nariadenia bolo „vrátiť ženu rodine“. Tento návrh vládneho nariadenia na obmedzenie štúdia žien na univerzite sa vďaka výraznému nesúhlasu profesorských zborov jednotlivých fakúlt neuskutočnil.

Zásahy režimu sa odrazili ešte v jednom spoločensky páľčivom probléme a tým bola diskriminácia študentov a pedagógov židovského pôvodu. Vláda Slovenskej republiky podľa §44 zákona č. 185/1939 nariadila úplné vylúčenie Židov z akéhokoľvek štúdia na tuzemských školách. Toto drastické opatrenie bolo čiastočne zmiernené nariadením z 11. októbra 1940 a povoľovalo výnimky iba tým Židom, ktorí sa pred rokom 1940 stali príslušníkmi niektorej kresťanskej cirkvi. Výnimku povoľovalo Ministerstvo školstva a národnej osvety. Niektorým poslucháčom židovského náboženstva alebo pochádzajúcim zo zmiešaného manželstva, sa na čas povoľovalo v obmedzenom počte pokračovať v štúdiu.¹⁸ Takýto stav v dôsledku stupňujúcej sa perzekúcie židovského obyvateľstva netrval dlho a v školskom roku 1940/41 neštudoval na Slovenskej univerzite ani jeden poslucháč židovského pôvodu (Dolan a Bartl, 1966, s. 26).

Posledný akademický rok existencie Slovenskej republiky prebiehal už len formálne a bol silne narušený vojnovými udalosťami. Úroveň vysokoškolského štúdia utrpela povolaním vysokoškolákov do mimoriadnej vojenskej služby. Rektor univerzity prof. Valentin nabádal Akademický senát, aby sa napriek ťažkostiam prednášalo a aby sa aspoň formálne urobilo povinnosť. Dekan filozofickej fakulty prof. Novák si sťažoval, že ťažko sa dá prednášať lebo na jednu prednášku prídu štyria poslucháči a na ďalšiu už len traja, aj to celkom iní.²⁰ Profesorský zbor sa veľmi skepticky vyjadroval i k začiatku letného semestra, napriek tomu, že predpokladali jeho slabú realizáciu, cítili povinnosť ho začať. Historické udalosti však nabrali rýchly spád a najbližšie zasadnutie Akademického senátu v eufórii stanovilo „staro-nové“ ciele „*nadviazať opäť na tradície a zákonné ustanovenia čsl. vysokých škôl...*“.²¹

¹⁷Zborník Spolku profesorov Slovákov, 1941/42, s. 14.

¹⁸Na lekárskej fakulte táto kvóta tvorila 4 % celkového počtu študentov. Pozri DOLAN, O. a J. BARTL. Bratislavská univerzita v rokoch 1938–1945. In: *Historica*. Roč. XVII, 1966, s. 26.

¹⁹Archív UK, fond RUK, ZAS 6. 2. 1945, s. 7.

²⁰Tamže, s. 8.

²¹Archív UK, fond RUK, ZAS 31. 1. 1946, s. 3–5.

Záver

Ako uvádza Marks (2016), úsilie dosiahnuť a brániť práva a privilégiá univerzity pozorujeme v celoeurópskom kontexte od samotného vzniku univerzít. Najvýznamnejšou prednosťou univerzity by mala byť jej apolitickosť.

Obdobie Slovenského štátu, najmä v prvých rokoch jeho existencie, kedy sa uplatňovala nová štátna moc a zasiahla do všetkých spoločenských oblastí, neobišla ani vysokoškolské prostredie. Tento vplyv zákonite poznačil ďalší vývoj vysokoškolských inštitúcií, nakoľko nemohli existovať mimo rámca politického diania a ideály nepochybne, neangažovanosti, nadstraníckosti sa bránili veľmi ťažko. Relatívna dávka akademickej slobody, ktorá ostala aj napriek veľkým zmenám v správe štátu, umožnila pedagógom zaujať individuálny postoj k obsahu výučby a vyhnúť sa tak propagovaniu ľudáckej ideológie. Vzťahy veľkej časti pedagogického zboru a študentov s českými profesormi a ideami prvej Československej republiky sa nedali vymazať z mysli ľudí zo dňa na deň. Profesori a docenti vysokých škôl boli odchovancami a priateľmi českých pedagógov, preto sa ich nútený odchod českých kolegov dotkol. Štatistické údaje o raste počtu vysokých škôl a fakúlt, študijných odboroch, počtoch študentov na slovenských vysokých školách dokumentujú veľký kvantitatívny rozvoj vysokého školstva. Generácia profesorov a docentov tvorila zakladateľskú generáciu mnohých vedných odborov na Slovensku. Reprezentujú ju stredoškolskí profesori, inšpektori, riaditelia stredných a meštianskych škôl, učitelia ľudových a meštianskych škôl. Pozitívne možno hodnotiť aj kolektívne úsilie jednotlivých fakúlt v udržiavaní autonómneho života školy a proti neprijateľným zásahom vládnych miest ako napr. vylúčenie žien zo štúdia. Návrh ľudáckej vlády o vylúčení žien zo štúdia sa nerealizoval pre odpor jednotlivých fakúlt a napokon bol počet prijatých žien o niečo vyšší ako v období medzivojnovkej republiky. Univerzitný zákon z roku 1940 mal vyjadrovať štátnopolitickú zmenu a konštituovať nový charakter univerzity, slúžiacej záujmom slovenského štátu. Napriek snahe vlády i oficiálneho vedenia univerzity, stojaceho pod vplyvom vtedajšieho rektora Tuku, sa tento zámer podaril len čiastočne. Vnútorne ju nezmenil a nepretvoril, aspoň nie v takej miere, ako sa od neho očakávalo. Univerzita mala v širokej slovenskej spoločnosti mimoriadne postavenie a vážnosť, preto sa politická reprezentácia neodvážila siahnuť na všetky jej privilégiá. Slovenská univerzita prešla v období rokov 1939–1945 veľmi zložitým vývojom. Pôsobili na ňu vonkajšie politické tlaky, ale aj reakcie učiteľov a študentov. Profesorské zbory neslúžili režimu a nepodľahli tlaku ani natoľko, ako sa to stalo už po roku 1948 a prakticky po celé obdobie totalitného komunistického režimu až do roku 1989.

Detailnejšie skúmanie života učiteľov a študentov, obsahu prednášok, ktoré sa žiaľ nezachovali, sledovanie sociálnych vzťahov i vzťahov k okolitému politickému a spoločenskému daniu by nám pomohli podrobnejšie a plastickejšie vytvoriť obraz o dejinách vysokých škôl v skúmanej dobe.

Použitá literatúra

Archív UK, fond Rektorát UK. *Zápisnice Akademického senátu 1932–1945*.

Archív UK, fond RUK. *Soznam osôb a ústavov a štátnych skúšobných komisií. Soznam prednášok*. 1938–1945.

ARPÁŠ, R. Od autonómie k samostatnosti. In: *Slovenská republika 1939–1945 očami mladých historikov IV*. Banská Bystrica: Katedra histórie FHV UMB a Ústav vedy a výskumu UMB, 2005, s. 8–19. ISBN 80-8083-147-5.

BARTL, J. Demonštrácie slovenského autonomistického študentstva v jeseni 1937 pod heslom „Na Slovensku po slovensky“. In: SEDLÁK, V., ed. *Zborník príspevkov k slovenským dejinám. K životnému jubileu univ. Prof. PhDr. Richarda Marsinu*. Bratislava: Slovenský historický ústav Matice slovenskej, 1998, s. 325–342. ISBN 80-7090-504-2.

BARTL, J. K pomenovaniu Univerzity Komenského. *Verbum Historiae* [online]. 2014, [cit. 2015-03-27]. Dostupné na internete: http://www.Verbum_Historiae_1-2014.pdf.

DOLAN, O. a J. BARTL. Bratislavská univerzita v rokoch 1938–1945. In: *Historica*. Roč. XVII, 1966, s. 3–33.

JAŠEK, P. Spoločensko-politická situácia na Slovensku v rokoch 1939–1945. In: KUDLÁČOVÁ, B., ed. *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku v rokoch 1939–1945*. Trnava: Trnavská univerzita, 2015, s. 12–28. ISBN 978-80-8082-842-4.

KÁZMEROVÁ, Ľ. Riadiace orgány a štruktúra školstva počas autonómie Slovenskej krajiny v rokoch 1939–1945. In: KUDLÁČOVÁ, B., ed. *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku v rokoch 1939–1945*. Trnava: Trnavská univerzita, 2015, s. 12–28. ISBN 978-80-8082-842-4.

LETZ, R. *Slovenské dejiny V (1938–1945)*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2012, s. 42. ISBN 978-80-8119-055-1.

MARKS, I. Problém autonómie a slobody na akademickej pôde (s akcentom na slovenské univerzity). In: *Paidagogos: časopis pro pedagogiku v souvislostech* [online]. 2016, [cit. 2017-10-27]. Dostupné na internete:

<http://www.paidagogos.net/issues/2016/1/article.php?id=4>.

Nariadenie vlády Slovenskej krajiny č. 41/1939 zo dňa 14. 2. 1939 o zmene názvu univerzity na Slovenská univerzita v Bratislave.

NEUPAUER, F. Školská politika v období Slovenskej republiky 1939–1945. In: *Slovenská republika 1939–1945 očami mladých historikov IV*. Banská Bystrica: Katedra histórie FHV UMB a Ústav vedy a výskumu UMB, 2005, s. 74–88. ISBN 80-8083-147-5.

OLEJNÍK, M. Ideologické základy vzdelávacieho procesu v období medzivojnovnej Československej republiky a 1. Slovenskej republiky. In: GABZDILOVÁ, S. a M. ĎURKOVSKÁ et al. *V duchu autority a slovenskej štátnosti. Školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1939–1945*. Košice: Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, 2016, s. 5–52. ISBN 9788097085032.

Päť rokov slovenského školstva 1939–1943. Bratislava: Štátne nakladateľstvo, 1944.

PAULÍNIOVÁ, E. Vznik a vývin Filozofickej fakulty v rokoch 1921–1945. In: *Päťdesiat rokov Univerzity Komenského*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1969, s. 283–321.

Slovák, roč. 20, č. 232 zo 14. októbra 1938.

Slovák, roč. 20, č. 256 zo 8. novembra 1938.

Slovák, roč. 20, č. 279 zo 7. decembra 1938.

Slovenský zákonník, 1939–1945.

ŠTULRAJTEROVÁ, J. Vysoké školstvo na Slovensku v období Slovenskej republiky a výchovno-vzdelávací proces na Slovenskej univerzite. In: KUDLÁČOVÁ, B., ed. *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku v rokoch 1939–1945*. Trnava: Trnavská univerzita, 2015, s. 122–140. ISBN 978-80-8082-842-4.

VIETOR, M. Právnická fakulta za Slovenského štátu (1938–1945). In: *Päťdesiat rokov Univerzity Komenského*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1969, s. 225–238.

Zákon č. 168/1940 Sl. z. o Slovenskej univerzite.

Zákon č. 185/1939Sl. z o vylúčení Židov z verejného života.

Zákon č. 78/1942 Sl. z. o Združení vysokoškolského študentstva.

Zborník Spolku profesorov Slovákov, 1941/1942.